

Ievadam

Atrasties uz ceļa un, nezaudējot savu izcelsmi, uzklausīt ceļā satikto

Klajā nākusi piektā grāmata starpdisciplinārās pētniecības sērijā *phronesis, praxis, paideia* “Saliedētības vektori”. Tā tapusi Valsts pētījumu programmā¹ sadarbībā ar LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošo pētnieku un projekta vadītāju *Dr. phil.* Māri Kūli, kurš novērtēja pētniecības sērijas atvērto un demokrātisko stilu un uzaicināja līdzdarboties projektā. Raksti, kas publicēti grāmatā, atšķiras ne tikai pēc tēmu loka, bet arī teorētiskās pieejas. Grāmatā saliedētība skatīta plašā amplitūdā un dziļās dimensijās, ietverot filosofisku dziļdomību un globālus pasaules notikumus, statistiskās analīzes, socioloģiskus un humanitārus pētījumus. Saliedētība apliecinās kā ļoti komplicēts, iekšēji mainīgs un pretrunīgs process, kas nemitīgi atjaunojas, par kuru jā rūpējas un nemitīgi “jātur roka uz pulsa”.

Saliedētībai klātesoša ir kustība, tā ir process, kura risinājumi veidojas līdz ar aktuāliem un “karstiem” notikumiem, tradīcijām, vērtībām un mērķiem. Nemitīgi veidojas atšķirīgas saliedētības formas, tās transformējas un vienmēr ir ceļā. Arī šī grāmata ir sava veida ceļš uz saliedētības izgaismojumu.

¹ Latvijas Zinātnes padomes Valsts pētījumu programmas “Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstība” projekts Nr. VPP-KM-SPASA-2023/1-0002 “Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un individu drošības labā (2024–2025)”.

Saliedētībai piemīt spēja atrasties uz ceļa un, nezaudējot savu izcelsmi, uzklaut ceļā satikto. Citēšu vācu filosofa Martina Heidegera teikto esejā “Lauku ceļš”, kurā pārsteidzošā kārtā atskāršu domu, ka arī saliedētība notiek līdzīgi – esot kādā ilgstošā un pulsējošā ceļā: “Bet lauku ceļa mierinošais aicinājums runā tikai tikmēr, kamēr ir cilvēki, kas, elpojuši tā gaisu, var to sadzirdēt. Viņi klausā savai izcelsmei un nekalpo mahinācijām. Ja cilvēks nav iekļāvies lauku ceļa aicinājumā, viņš veltīgi pūlas ar plānošanas palīdzību savest kārtībā zemeslodi.”²

Saliedētu sabiedrību ar integrācijas plāniem vien sasniegt nevar – nepieciešama piederības un autentiskas kopības sajūta pat tad, ja atšķirīgu kopienu centieni, līdzīgi vektoriem, tiecas katrs uz savu mērķi. Katram vektoram ir savs sākuma punkts un sava virzība uz mērķi. Kā iespējama atšķirīgu virzienu saliedētība? Grāmatā ir rodamas atbildes uz šo jautājumu.

Saliedētības ceļi atklājas caur valodisku pieredzi, filosofiskām atziņām, izglītības problēmu risinājumiem, socioloģiskām un uzņēmējdarbības analizēm, politiskām vadlīnijām un starptautiskiem dokumentiem. Autori runā par “karstajām” un neērtajām, fundamentālajām un vispārcilvēciskajām sabiedrības problēmām, meklē un rod atbildes uz jautājumu: kā sasniegt saliedētību? Filosofi, sociologi, valodnieki, juristi, pedagogi, ekonomisti ir solidarizējušies kopīgā mērķī – saliedētības vektoru kopsaucēja atrašanās.

Pirmajā daļā lasāmi atšķirīgi, bet savstarpēji papildinoši viedokļi. Maija Kūle saliedētību skata no universāla racionālisma idejām līdz differencei kā mūsdienu laikmeta iezīmei un sasaista integrācijas politiku ar filosofijas atziņām, uzsverot, ka Latvijas situācijā saliedētības filosofiskie skatījumi tiek pamatoti sociālajā epistemoloģijā. Līdzās filosofijas vēstures diskursam un lielajām figūrām (Hēgelis, Kants, Sartrs, Gadamers, Ārente, Būbers, Žižeks u. c.)

kā dzirkstis uzplaiksnī atziņas, ka saliedētība un integrācija nav skatāmas tikai universālo jēdzienu sfērā, bet gan dziļi subjektīvā patiesībā, jo “tieši subjekta izpratne ir viena no centrālajām integrācijā un saliedētībā”. Lielo naratīvu izzušana, atsvešinātība un fragmentārisms raksturo postmoderno laiku, un katram jāuzdod jautājums un jāmeklē atbildes: Kā izskaidrot “saplēstās pasaules” nepieciešamību pēc kopīgas vienotības?

Citā filosofiskā griezumā saliedētību skata Elvīra Šimfa – caur smiekliem, asarām un kapusvētkiem viņa mēģina rast latviešu saliedētības un identitātes atslēgu. Kapusvētkus latvieši uztver bez traģikas, it kā pamatojot Sokrata teikto, ka komēdiju un traģēdiju var radīt viens un tas pats cilvēks un traģiskā dzejnieks ir arī komiskā dzejnieks. Smieklis un asaras ir gan konfrontējošas, gan vienojošas, gan nekontrolējamās izpausmes, bet tās ir patiesību izteicošas, antitotalitāras reakcijas, kas cilvēkus vieno līdzīgi kā kopīga humora izjūta.

Ineta Kivle saliedētību skata liminalitātes kontekstā un saista to ar netipiskām saliedētības formām – simulakriem un ikonām. Liminālajā stāvoklī vienotības sajūta veidojas pārejas posmā starp ierasto identitāti un jaunu statusu, starp pagātni un nākotni. Rakstā skatīts, kā saliedētība iegūst gan konfrontējošas, gan papildinošas formas. Autentiska saliedētība veidojas procesā, kurā katrs elements, saglabājot savu neatkarīgumu, brīvprātīgi sinhronizējas ar citiem. Savukārt konstruētās saliedētības formas bieži veidojas, pārraudzības, pakļaušanās, apmātības, ticības un fanātisma vadītās.

Otrajā daļā saliedētības skaidrojumi no filosofiskās dimensijas pārvietojas uz Latvijas politisko, nacionālo un pilsonisko sfēru. Saliedētība te skatīta tautas, valodas un izglītības kontekstā.

Inese Šūpule analizē jēdzienu *latviešu tauta* un *Latvijas tauta* etimoloģiju un politisko lietojumu vēsturiskā kontekstā. Rakstā iztīrāta *pilsoniskā apziņa*, *politiskā nācija*, *etniskā demokratija* un citi saliedētību raksturojoši jēdzieni. Socioloģisko aptauju rezultāti un zinātniskās

² Heidegers, M. Lauku ceļš. *Pieci raksti par patiesību un “humānismu”*. Rīga: Intelekts, 2023, 123. lpp.

interpretācijas parāda pastāvīgo un mainīgo Latvijas sabiedrībā. Ilustrācijai minēšu piemēru no socioloģiskās aptaujas: 39 % Latvijā dzīvojošo latviešu uzskata, ka Latvijas kultūra un latviešu valoda drīzāk ir apdraudēta, savukārt 42 % Latvijā dzīvojošo krievu uzskata, ka Latvijas kultūra un valoda nekādā mērā nav apdraudēta. Šie un citi salīdzinošie aspekti raisa jautājumu: uz kāda pamata iespējama sabiedrības saliedētība, ja par tik nozīmīgām identitātes vērtībām kā valoda un kultūra ir būtiski atšķirīgi viedokļi?

Latviešu valodas tēmu turpina Ina Druvieta. Piederība valodai katru no mums skar dziļi intīmi, un emocionālā attieksme valodu notur dzīvu: “Valoda dzīvo, kamēr tajā runājam.” Atsaucoties uz bērnu konkursa dalībnieku izteikumiem, valodas situācijas sociolingvistisko analīzi un socioloģisko pētījumu rezultātiem, iespējamais valodas apdraudējums tiek skatīts eksistenciāli, lingvistiski, semantiski un vēsturiski. Kaut latviešu valoda pasaules apmēram 7000 valodu saimē ierindojama starp 1,5 % jeb 105 pasaules vitālākajām valodām, valodas apdraudējuma naratīvs Latvijas publiskajā diskursā ir klātesošs. Autore norāda, ka tas katrā konkrētā gadījumā izvērtējams plašākā skatījumā. Apdraudētas valodas tēlu var uztvert gan kā mudinājumu aktīvāk iestāties par latviešu valodas tiesībām, gan arī kā aizbildinājumu noraidošai attieksmei pret valodas apguvi un funkcionēšanu vienīgās valsts valodas statusā.

Ligas Feldmanes pētījums koncentrējas uz sabiedrības attieksmi pret ārvalstu studentu pieaugumu Latvijā. Rakstā analizēti dati par ārvalstu studentu skaitu Rīgā un reģionos: studenti no Eiropas Savienības un Eiropas Ekonomikas zonas valstīm pārsvarā tiek uztverti pozitīvi, savukārt trešo valstu studenti izraisījuši rezervētu attieksmi un piesardzību. Rakstā analizētie socioloģisko aptauju rezultāti parāda, ka ārvalstu studentu piesaiste veicina augstākās izglītības konkurētspēju un ekonomikas izaugsmi, bet vietējās sabiedrības attieksme galvenokārt veidojas tiešā saskarsmē,

kā arī no publiski pieejamās informācijas un ir pietiekami komplicēta.

Zane Akmene skata mazākumtautību skolu pāreju uz mācībām tikai latviešu valodā kā svarīgu sabiedrības saliedētības posmu. Tomēr valdošajos izglītības politikas diskursos un skolu vadītāju privātajos diskursos par valsts valodas nozīmi mazākumtautību skolēnu iespējai veiksmīgi iekļauties Latvijas sociālajā un ekonomiskajā dzīvē pazūd “Vienotas skolas” aktualizētie identitātes un piederības jautājumi. Kā izglītības politikai ne tikai reāli ieviest pāreju uz mācībām latviešu valodā, bet arī risināt saspīlējumu, kas rodas attiecībā uz valodu, identitāti, tautību un varu?

Trešā daļa pievēršas impērisma un kara patiesības skaudrajiem jautājumiem. Lai patiesība vai nepatiesība nostiprinātos kolektīvajā apziņā, tā jāsaista vēl un vēlreiz, par to jāatgādina un jārunā. Krievijas mesianisma idejas, iebrukums Ukrainā – vai tā ir sataniska nolemtība vai impērisma patvaļā? Šāds jautājums rodas, izlasot Riharda Kūļa filosofisko rakstu par Krievijas kolektīvo apmātību, ukraiņu kino teorētiķa Petro Kateriņiča analizētās dokumentālas ainas par Krievijas kara noziegumiem Ukrainā un krievu emigrantēs, zinātnieces Majas Soboļevas Krievijas identitātes meklējumus. Raksti papildina cits citu un sniedz plašu un dziļu skatījumu uz biedējošo saliedētību impērisma ideju ietekmē. Miljoni Krievijā tic melos balstītām mesianisma idejām un impērisma ideoloģijai.

Rihards Kūlis analizē, kā noārdīt šo metodiski audzēto un uzturēto *šizopasauli*, kurā dzīvo ļoti liela daļa krievu tautas. Bet tas nav tikai Krievijas un kara Ukrainā jautājums – biedējošās izmaiņas politiskajos notikumos, pasaules līderu nespēja izlemt un radikāli risināt kara jautājumu veicina cilvēcību aprijoša *monstra* draudus Rietumu demokrātijai. *Svētās Krievzemes* ideologi audzē jaunu pasaules centru, kura visvarenība un pārākums izsauc sajūsmu nozombētajai krievu tautas daļai. Savukārt citi mēģina rast izskaidrojumu tam, kas krievu kultūru atšķir no visiem pārējiem: Vai *krievu pasauli* virza *mūžīgo*

varoņu-atbrīvotāju paštēls? Vai izskaidrojums ir rodams patriotiskajā retorikā, kas apelē pie cilvēku bailēm, naida un agresijas? Šie un citi jautājumi caurstrāvo Krievijas impērismu atmaskojošos rakstos.

Maja Soboļeva situāciju pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā raksturo kā atrašanos nepārejoša šoka stāvoklī. Gan jāsaka, ka sabiedrība Krievijas visatļautības misijai ir ilgstoši gatavota un šoks var būt tikai tiem, kuri līdz šim nav apzinājušies šobrīd valdošo Krievijas tautas identitāti (mūsdienu Krievijas patriotismu). Soboļeva uzsver, ka jēgums *dzimtene* (Krievija) krieviņiem nav fizisks objekts (*terra*), bet gan subjektīvā naratīva elements, kas veido personisko identitāti un patriotismu: politisko un militāro spēku dominēšanu pasaules ainā; neracionālo un apmātības pārņemto *krievu pasaules* aizstāvēšanu no ienaidnieka, manipulēšanu ar bailēm, naidu un agresiju.

Petro Kateriņiča raksts papildina Riharda Kūļa un Majas Soboļevas teorētiskos pētījumus par Krievijas impērisma izpausmēm ar dokumentāliem faktiem, saistot klusumu, sirēnas, ritmu un arhitektonisko atmiņu trīs filmu analizē: “20 dienas Mariupolē” (2023), kas dokumentē Ukrainas pilsētas aplenkumu un postījumus; “Atlantīda” (2019), kas parāda Donbasa izpostīšanu rūpniecisko vraku vidē; “Manas domas klusē” (2019), kas parāda kultūras klusumu un pēta paaudžu dislokāciju postpadomju Ukrainā.

Ceturtajā daļā saliedētību uzņēmējdarbības kontekstā skata Vladislavs Volkovs un Inese Ratanova. Apjomīgā pētījuma centrālā ass ir organizācijas sociālā kultūra, kurā kā mērķgrupas

ir analizētas divu etnisko kopienu – latviešu un krievu – uzskati par komandas veidošanu un tās darbību ilgtspējīgai uzņēmējdarbībai. Pamatojoties socioloģiskajās aptaujās un datu analizē, pētījuma rezultāti skaidri parāda, ka redzamās atšķirības konsolidētās ekonomiskās dzīves vērtību izpratnē un ieviešanā nav tik daudz etniski balstītas, cik izglītības līmeņa nevienmērībā un atšķirībās starp profesionālajām grupām un sociālajiem slāņiem.

Grāmatā publicētajos pētījumos rādīts, ka saliedētība ir dzīvs un mainīgs process, tā dzimst no kopīgas pieredzes un kopīgiem mērķiem. Tāpēc svarīgi ir sniegt telpu šiem patiesas kopības brīžiem un ļaut tiem notikt. Paldies grāmatas autoriem Zanei Akmenei, Inai Druviete, Ligai Feldmanei, Petro Kateriņičam, Inetai Kivlei, Maijai Kūlei, Mārim Kūlim, Rihardam Kūlim, Inesei Ratanovai, Majai Soboļevai, Elvīrai Šimfai, Inesei Šūpulei un Vladislavam Volkovam; LU Akadēmiskajam apgādam un tā komandai – Aijai Rozenšteinai, Ritai Zarai, Andrai Liepiņai u. c.; grāmatas gleznu autorei un tulkotājai Ingūnai Miļūnai par ieguldījumu grāmatu sērijas *phronesis, praxis, paideia* tapšanā, veidojot krājumu “Saliedētības vektori”!

Uz sadarbību un saliedētību!

Dr. phil. Ineta Kivle,
Latvijas Universitātes vadošā pētniece ideju vēsturē,
starpdisciplinārās pētniecības sērijas *phronesis, praxis, paideia* izveidotāja un vadītāja